

Ier. i. c. 8. nunc idem sol iusticia dicitur. Hunc ipsum igitur is qui genuit pater: non omnibus oritur promittit, sed solis nomen luum timentibus ut sic illis immoris erga se praeium solis iusticia de lumine. Erit autem hic Deus uerbum, a quo illud dictum est: Ego sum lux mundi: quae erat lux illuminans omnem hominem uenientem in hunc mundum. Hoc itaque lucem, non autem illum sensibilem & manifestum, & rationalibus, & brutis sole, sed diuinum atque intelligentem, & omnis uirtutis ac iustitiae autorem, solis ipsum timentibus oritur, in presenti ait Deus: illum ihs interim occultans, qui illo indigni sint, de quibus etiam alibi dicit: Et occidet sol super prophetas, qui decipiunt populum meum.

Oremadino dum Deus uerbum ad patrem deprecationem emitit gentium conuersationem futuram significans. Cap. xxx.

Hierem. 16. Domine fortitudo mea, & auxilium meum, & refugium meum, in die tribulationis. Ade te gentes uenient ab extremo terra, & dicent: Vere falsò posse derunt patres nostri simulacra, & non est in eis utilitas. Si facies ibi homo deos, & hi non sunt dii: dcireo ecce ego ostendam eis in tempore hoc & notam faciam eis manum meam, & uirtutem meam, & cognolcent, quod ego Dominus. In his uerbis Dominus altum precatur, patrem uidet licet ac Deum uniuersi, illuc sanè ubi incipiens ait: Domine fortitudo mea, &c. Perspicue uero gētūm ab errabundo simulacrorum cultu ad pietatem, religionem q̄ erga Deum commutationem futuram, significat: & hac interim propheta post Saluatoris nostri Iesu Christi ad homines aduentum euidentissimē monstratur. At enim postquam haec tu ex totis uiginti prophetis capitibus, Deum, Saluatorem, ac Dominum nosfū, Dei uerbum esse didicimus, ad alterum eius, quae ad eundem pertinet dispensationis argumentum deinceps transamus, & hunc ipsum Deum ad homines menturum fuisse, ex ijsdem sacris Hebraeorum libris comprobemus.

Scholia in Cap. XXX. & que illud procedunt usq; ad XII.

*M*ōsis & Prophetarum testimonij demonstrat Eusebius, uerbum quod in principio apud Deum fuit, Deum, tebouam & Saluatorem esse. Quam dextre quædam ex additis in medium testimonij collegit Eusebius, non est animus copiosè indicare, cum indicium de eiusmodi allegationibus & demonstrationibus cardinis letitoribus relinquendum sit. Multo sane obscuris scripturae locis lucem intulit Eusebius noster in hac disputatione, quo nomine magnificens est ab omnibus p̄i.

LIBER SEXTVS.

PRÆFATI.

Repetitio superiorū breuijissimā. Vnde de patre ac filio dicendum fuit, id planè iam in quinto Euangelicæ demonstrationis volumine definitum est, & patrem quidem Deum unum esse constituit; alteram autem præter illum & cum illo personam esse, quæ omnia quæ facta sunt antecedat, demonstratum est: quam & sapientiam Dei primogenitā, & unicūm filium, Deumq; de Deo, & magni consilij angelum, & ecclesiæ militiæ principem, & patris administrum, ad hæc & tulifiliū Dei. *Magnifici ti-*

Liber SEXTVS. 485
us appellabant oracula. Si ergo hoc tempore, prophetica etiā testimonia Deum ad homines fuisse uenturū, prædixisse ostenderi mus, tum unicuiq; planū fuerit, ad quē referre oporteat id quod significauimus, cum per ea maximè quæ antehac dicta sunt, demonstrauimus. Deum uerbum habitu quidem formâq; hominis, nomine uero Domini ac Dei, & ipsi Abrahæ, & cæteris Dei amicis uiris, qui Abrahæ tempore floruerint, seipsum uidendum præbuisse. Iam nunc igitur tempus est ut uideamus qua ratione nūc Dominū, nūc Deu ad homines descensurū, & rursum ascensurū, tam euideretur Hebreorū oracula prius denūcauerint, & quæ nam huic descensus causæ fuerint: tametsi illud tibi notandum est, alia quidem obscurius, alia autem apertius dicta inueniri. Atq; ego quidem arbitror, occultiora illa propter Iudeos, ita inuoluta atq; implicitè reddita esse, quod uidelicet tristia quædā in illis cōtra ipsos canerentur, ob quæ uerisimile fuit, ipsos abolituros perditurosq; fuisse scripturam, si aperte extremitum ipsorum interitū significasset. Sic sanè etiā prophetis infestos fuisse, memoriae proditum est, propterea quod ab illis reprehenderentur. Quæ uero apertius loquuntur prophetæ, ab ijs utiq; gentium uocatio: nulis inuoluta obscuritatibus continetur, cædemq; honorū quæ a pietate proficiuntur promises: nō uni Iudaicæ genti, sed omnibus per totum terrarū orbē hominib; denunciāt, quæ cū sic seres habeat, iam nunc oracula quoq; diuina audire tempus fuerit.

Scholia in Præfationem libri VI. de Demonstratione Euangelica.

In hoc proemio pollicetur Eusebius se prophetarum, de Mæstria aduentu & in celos ascensione, oracula expositum, ut manifestum omnibus sit iudeos totu; colo errare, cum iustum Christum Dominum nostrum Messiam esse negant, & alium extollandū putant. Interpres Guarinus sententia: Orthodoxam secutus illa de Filio Dei uerba: aversusq; de ueris cōtraryis heretico; sordias nō & uersis p̄i yevn p̄i tērtevay &c. recte ueritatem. Alteram autem præter illam & cum illo personam esse, que omnia quæ facta sunt antecedat: quamquā pauula de suo adiecit. sordias enim uoce nātāx p̄i strās nūlū esse Eusebiūm, pro persona, nemo non uidet. Nobis nequitum sordias nūlū. Ónosacros vocabula, promiscue uisparanda uidentur, ne uocum sordias & confusio, tenebras & errores tandem pariat.

De Dei uerbi ad homines accessu, itemq; Dei ad homines aduentus ostendit, item uocatio gentium. Cap. I.

*E*t inclinavit celos, & descendit, & caligo sub pedibus eius. & ascendit super Cherubim, & uolauit uolauit super pennas uentorum, & posuit tenebras latibulum suum in circuitu eius tabernaculum eius. Arbitror ex his planissimè Dei de celo descensum ostendit. Postquam enim multas theologias enunciauit, tum enī expposita sunt adiungit. Porro dum dicit, in clinâs illum calos, & sic descendit, contradictionem diuinæ gloriae significat, quam diuinus Apostolus declarans ait: Qui cum in forma Dei esset, Phil. 2 non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed seipsum exinanivit, for Hh; mam

manū serui accipiens. Illud autem, Ascendit super Cherubim, & uolauit magnificare mihi uidetur, quod gloriae Dei esset restituendus, atq; inter omnia gelicis, diuinisq; copijs consipandus. Quod item mihi declarare illud uideatur: Volavit super pennas uerorum, quod autem tenebras latibulum suum posuerit & caliginem sub eius pedibus dixerit, nimurum hoc sit, occultam & ineffabilem dispensationis indicant, secundum quam uniuersa habent ipso perfecta sunt. Quod autem in circuitu eius tabernaculum dictum sit: nihilo ego aliud intelligi oportere arbitror, quam sanctam ipsius & catholicam ecclesiam, siue eam que in terris, siue eam que in celo ueratur, accipi as. Deinceps uero in eodem Psalmo, ubi oratio terminatur, simul & reiectio nem prioris populi, & uocationem gentium prædiuinit, his uerbis: Epipes me de contradictionibus populi, constitues mein caput gentium. Populus quem non cognoui, seruui mibi, in auditu auris obediuit mibi, filii alieni mentiti sunt mibi, filii alieni inueterati sunt, & claudicauerunt a seminis suis. Hac autem quoniam sensu accienda sunt, suo tempore inquirendum à nobis erit.

Scholia in Cap. i.

Daut in sua illa solenni gratiarum actione, que Psal. 18. comprehensa est, sive quam elegans tam hypocrisie Dei iudicantis & penit Tyrannos subiugent, inter cetera poluit, quam En sebius ad exhibitionem Messei detorxit, ex uerbis Pauli Apostoli uelut trajectio nō expedit in hoc capite. Iudicent Theologi an non sit longe pecta Demonstratio.

Ascensus Dei qui prius descendebat, ac deinceps uocatio cunctarum gentium, que unum & solum Deum erant cogniture. Cap. 11.

Psal. 46. **O**mnes gentes plaudite manib; uibilate Deo in uoce exultationis, quoniam Dominus altissimus, terribilis, rex magnus super omnem terram. Subiecit populos nobis, & gentes sub pedibus nostris, elegit nobis hereditatem sibi, spicem Jacob, quam dilexit. Ascendit Deus in tubilo, Dominus in uoce tubae. Psallite Deo nostro, psallite, psallite regi nostro, psallite, quoniam rex omnis terra Deus, psallite sapientem, regnauit Deus super gentes, Deus fedet super sedem sanctam suam. Principes populorum congregad sunt cum Deo Abraham, quoniam ipsius Dei fortis à terra uehementer eleuit. Quid tandem aliud præse ferre cultus Domini ac Dei astenit, qui hisce uerbis exppositus est, quam antea descendisse eum, qui nunc ascendat? post quem sane ascensum, protinus gentium cunctarum uocatio canit, hilaritasq; ac letitiae signa, post eam que expectatur Dei cognitionem, nationibus uniuersa nunciat, quandoquidem ipsum Dominum altissimum, quem solum Deum ac regem uniuersa terra confessus est, subiecturum nobis populos dicit: Nobis autem, quibus his fane, qui hac ipsa uaticinata sunt, quod ipsum quidem iam nunc completum plane intueri licet, quando gentes, que in Christi fidem uenerunt, omnes oracula prophetarum addicte sunt. Hæc tamen eadem etiam ex Apostolorum Salvatoris nostri persona dici possunt, qui quidem id ita enunciunt. Elegit nobis hereditatem suam. Ceterum quam tandem hereditatem accipere oportet, nisi uocationem gentium uniuersarum: quam ipse Christus Dei cū significare uellet, ita ait: Dominus dixit ad me filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ. Quæ igitur ipsi à patre date est hereditas, hanc apostolis suis atq; prophetis subiecit, dum quicunq; ipsi credunt, horum preceptis ac legibus parent, quemadmodum exposta uaticinia præscribunt hæc uero cuncta, cum Deus uerba sub aduentum suum ad homines compleuerit, ac perfecerit de quo Deo uerba

uerba iam plura tractauimus) tum ascendet in iubilo, quod quidem cum A= postolus interpretatur, ita ait: Quod autem ascenderit, quid est, nisi quod est p. 4. & descendenter, primum in infimas partes terræ qui descendit, ipse est & qui ascendit supra omnes celos. In iubilo autem illud dicit ascendisse, ob diuinæ & sacras erga ipsum uoces, ipsum dum ascenderet consipiantum angelorum, qui etiam illud dicebant: Tollite portas principes uelstras, & elevamini p. 24. ni porta aeterna, & introibit rex glorie. Vocem autem tubæ, nō admodum aberraueris, si prædicationem dixeris Euangelicam, quæ in totum exaudita est terrarum orbem. Cum enim tuba omni alio instrumento musico uocali- or sit, sat is accommodata, conuenienter figura dictu fuerit illud, ad demon strandum, quod omnibus alijs quæ à cōditio suo existerint, robuster & uoluntur cunctis hominibus denunciata sit Christi doctrina, per quam ueluti per tubam, usq; adeo sanctus clamat & vociferatur spiritus, ut ab omnibus exaudiri possit hominibus, clamat uero ea que in eodem Psalmo sequuntur, in quibus dicitur: Psallite Deo nostro, psallite, psallite regi nostro, psalli te, quoniam rex non amplius unius ludaicæ gentis, sed omnis (inquit) terra Deus, psallite sapienter. Non enim amplius (inquit) illi qui prius damo- nes, neq; circum terram uerstantes fallacesq; spiritus, sed ipse Deus regnauit super omnes gentes: ipse in quam Deus, qui fedet super sedem sancta sua, certum iam ante Dei uerbi fedem super qua pater ipsum federe iussit, illis uerbis: Sede a dextris meis, donec ponā inimicos tuos scabellū pedi tuorū p. 110. eo qui hinc antecedit libro, pro uiribus declarauimus. Illud autem principes populorum congregatis sunt cum Deo Abraham: adhuc apertius demon- strat, commutatos esse in formam ueterum religiosorum Dei prophetarum assumptos de gentibus ecclesia Christi principes: qui etiam uirtute Saluatoris nostri corroborati, in sublimè admodum euecti sunt: quippe quos nemo ex omnibus hominibus deijecit, aut prostertere poterit, ob ea quæ ipsos excolli, fortisq; facti, summi Dei dextram. Ceterum hæc, maius oīcum natu- ri, absolutus aliquando enarrabimus.

Quod manifestè ad homines uenturis dicitur Deus, & omne genus hominum ad seipsum renouatur. Cap. III.

Deus deorum Dominus locutus est & uocauit terram à solis ortu usq; p. 49. ad occasum: Ex Sion species decoris eius. Deus manifestè ueniet, Deus noster, & non filebit. Et post nonnulla alia: Audi, inquit; populus meus, "et loquar ibi Israël, et testificabor tibi. Deus Deus tuus sum ego. Nō in sacri- ficiis tuis arguo te, holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper. " Non accipiam de domo tuu uitulos, neq; de gregibus tuis hircos: quoniam " mea sunt omnes ferae silvarum, iumenta in montibus, & boues, cognoui o- " mnia uolatilia cœli, & pulchritudo agri mei est. Si es uiriero, non dicam tibi: " meus est enim orbis terræ, & plenitudo eius. Nunquid manducabo carnes " taurorum, aut sanguinem hircorum potabor? immola Deo sacrificii laudis, " & rede altissimo uota tua, & inuoca me in die tribulationis. Etiam hoc lo- " co diuinæ prædictio planè Deum manifestè uenturum canit, quæ quidem nō alium, quām ipsum Dei uerbum significat. Illius uero aduentus caufam manifestissime indicat, ac gentium turbulas, quæ in tota terra continentur, uo- cationem futuram denunciat. Itaq; uocauit, inquit, terram ab ortu solis usq; ad occasum. Miro autem quodam ordine, post aduentum illius, & post gen- tium uocationem, rejiciendam esse ueterem illam corpori magis inferuen- tem quam spiritui, ex lege Mosi adorationem docet, quæ ipsa quoq; suum coniugit finē post Dei uerbi ad homines aduentum. Ex illo enim ad huc usq; diem, uocati iam sunt omnes de toto orbe terrarum homines, omnesq; ab

ortu solis usq; ad occasum gentes. Cessavit autem sublatus q; est iudeorum ritus, ubi ex novo Euangelicae predicationis Testamento, non autem ex iudeo Mosi, omnes homines Deum colere, & cum pietate uiuere, admoniti eodochi sunt. Attamen eadē hæc ad secundū gloriolum q; Salvatoris aduentum referri item possunt.

Quod uidentur esse in terra diceretur Deus per Christi ad homines aduentum. Cap. IIII.

Psal. 83. Idebitur Deus deorum in Sion. Domine Deus uirtutum exaudi ora meam, auribus percipe Iacob. Protector noster aspice Deus, & respice in faciem Christi tui. Postquam Deum deorum uidentum prædixit, tum orat aduentum eius quam celerrime adesse, modum quo uidentur sit interim docens illis uebris. Relpice in faciem Christi tui: non alter quam si planius dixisset: Per faciem Christi tui prebe te ipsum uidentum. Propterea enim quod qui uidit filium, uidit patrem qui misit illum, merito **Ioan. 14.** per faciem Christi, eum qui in Christo habitat Deum deorum, uidentum denunciat.

Aduentus Domini in terram, regnum q; eius inter gentes, & nouum canticum non ipsi Israeli, sed gentibus exhibendum. Cap. V.

Psal. 95. C antate Domino canticum nouum, cantate Domino omnis terra, cantate Domino, benedite nomini eius, annunciate de die in diem salutare eius, annunciate inter gentes gloriam eius, in omnibus populis mirabilia eius, quoniam magnus Dominus est laudabilis nimis, terribilis & super omnes deos. Et rufus: Afferte Domino patriæ gentium. Et rufus: Dicite in gentibus quod Dominus regnauit. Ad extremum unro adiungit: Tunc exultabunt omnia ligna syluarum à facie Domini, quoniam uenit, quoniam uenit iudicare terram, iudicabit orbem terra in iustitia, & populos in ueritate sua. Hoc item loco uenturus ad homines promittit Dominus, nouisq; in aduentu eius canendum esse canticum, nouum uidelicet testamentum, non ab una ludaica gente, sed ab omni terra, Euangeliō q; illustrandum: non amplius ipsum Israeli sed omnes gentes: quandoquidem fore ipsum regem ait eum qui uenturus sit Dominus. Quis porr̄ hic sit alius, quam Deus uebum? qui iustitia orbem terra, & ueritate humanitatem iudicatur, ex quo omnibus qui in orbe terra essent hominibus, uocationem suam, & post uocationem, salutem à Deo impertendam esse putavit.

Canticum nouum, gentium q; cognitione, iustitiae, uenturis q; ipse index uniuersi. Cap. VI.

Psal. 97. C antate Domino canticum nouum, quoniam mirabilia fecit &c. Nootum fecit Dominus salutare suum, in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam. Et rufus: Viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostrī, iubilate Domino omnis terra. Et ad extremum: Montes exultabunt à consueto domini, quoniam uenit iudicare terram, iudicabit orbem terra in iustitia, & populos in equitate. Multorum bonorum effectore: Domini aduentum gentibus contigisse, hæc uerba predicunt, quæ quidem bona, per euangelum Salvatoris nostri aduentum, exitum accepisse monstrantur. Non prius enim, sed ex illo duntaxat, nouum noui Testamenti canticum apud omnes homines canitur, & mirabilia eius per scripturam Euangeliorum nota sunt, & exauduntur, ab omnibus. Quineam salutare, quod secundum reditum illius in uitam percipitur, omnibus patefactum est gentibus, & cum eo vera iustitia, per quam euidenter ostensum est, quod non ludorum solum sit Deus Rom. 3 us, sed aliarum quoq; gentium, quandoquidem unus Deus, ut sanctus sit Apostolus.

Apostolus, qui iustificauit circumcisionem ex fide, & præputium per fidem illud autem, quoniam uenit iudicare terram, etiam alterum illius adventum significare poterit:

Verbum Dei ad homines missum ad medelam & salutem animalium, que quondam uxatae oppresse, erant in malis. Ccp. VII.

Confiteantur Domino misericordia eius, & mirabilia eius filii hominis. **Psal. 108** Num, quia contribuit portas aeras, & uectes ferreos confregit. Suscepit eos de tua iniuriantibus eorum: nam propter iniurias suas humiliati sunt. Omne escam abominata est anima eorum, & appropinquauerunt, usq; ad portas mortis. Et clamauerunt ad Dominum cum tribularentur, & de necessitatibus corum liberauit eos. Misit uerbum suum, & sanauit eos, & eripuit eos de iniurianib; eorum (& post alia:) Exaltent eum in ecclesiis populi, & in cathedris seniorum laudent eum. Posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in litum: terram fructiferam in falsuginem, à malitia inhabitantium in ea. Posuit desertum in stagna aquarum, & terram sine aqua in exitus aquarum, & collocauit illis euentures, & constituerunt ciuitatem habitationis. Planè hæc quoq; nominatum Dei uerbi de cœlo descendit anunciant, propterea, ciudem aduentus successus. Misit, inquit, uerbum suum, & sanauit eos. Verbum autem Dei nos planè hoc dicimus, quod salutis causa ad omnes homines missum est, quodq; ex sacris Euangelij celebrare ut Deum, edocit sumus. Significat præterea illius usq; ad mortem defecsum, quo propter eos qui ad hanc ante ipsum uenerant, uis est, etiam aduentus ipsius cauam doceatur: ut eos liberaret, qui pér ipsum seruandi erat. Nā eos qui ante ipsum usq; ad portas mortis peruenierat, ipse solus seruauit, atq; eosdem sanitati restituens, de iniurianib; ipsorum eripuit. Nec hoc alter perficit, quam eas mortis portas conterens, qua area dictuntur, & uectes confringens, qui feret. Ac deinceps post hæc certo ordine diuinat, eos esse in solitudinem redigendos, qui ipsum uenientem non suscepint: Posuit enim, inquit, flumina in desertum, & exitus aquarum in litum, terram fructiferam in falsuginem, à malitia inhabitantium in ea. Quæ quidē planè cognita habebis, si percurris illam ludiaca gentis antiquitus celebratā Hierusalem, eiusq; gloriam, ac **Hierusalem** divina frugis prouentum: eorum utiq; sanctorum hominum, Deicq; amicorum, qui in ea uixerint, quæ utiq; in præsentis omnibus his rebus præstatam spoliataq; inuenies. Nam post Christi aduentum, facta est uerēfructuosa terra, & sine aqua, & omnino deserta: Et, ut ait prophetia, in falsuginem à malitia inhabitantium in ea. His adnecit deinceps, atq; admodum certo ordine & propheticō more proponit, eis quæ olim deserta & sitiulosa erant, siue **post Christum** **in falsuginem** redissa.

Genuum uocatio, Deus q; manifeste apparet; & benedictus qui uenit in nomine Domini. Cap. VIIII.

Laudate Dominū omnes gentes, & collaudate omnes populi. Quoniā **Psal. 116** tam cōfirmata est super nos misericordia eius, &c. O Domine saluūfac **117**. tam nūc, ó Domine da pfectū iam nūc: benedictus qui uenit in nomine Domini Deus Dominus & illuxit nobis. Enimvero de hac ipsa re, quemadmo dum sū finē cōtigerit, etiā sacri Euangeliū scriptura mētionē facit, quo tempore Salvator ac Dominus noster ipse Christus Hierosolyma ingressus est: atq; **Hh 5** ingens

ingenis multitudo uirorum & puerorum ipsum antecedebat, cum laetitia clamatim: Hosanna filio David, benedictus qui uenit in nomine Domini: Hosanna in excelsis. Pro eo enim quod in Psalmo possum est, O Domine saluum fac iam nunc, illud Hosanna Hebraico more acclamabat. Id autem in nostra lingua, saluum fac dum, reddi solet. Illud uero: Benedictus qui uenit in nomine Domini, ipsi declarat oraculum, & deinceps ita ait: Deus Dominus & illuxit nobis. Vnus igitur, idemque fuit, qui se ipsum nobis ostendit Deus ac Dominus, Dei uidelicet uerbum. Quod etiam idcirco est benedictus quod in nomine Domini, qui ipsum misit patris, suum ad homines aduentus exhibuit. Itaque eos arguens, qui ipsi de circumlocutione uenienti non credebat, dicebat ad eos: Ego uenien in nomine patris mei, & non accipitis me. **Ioh. 5.** Alius si ueniet in nomine proprio, illum accipietis. Merito ergo spiritus sanctus, non amplius ad Iudaicum populum, sed ad omnes gentes; ea que in principio Psalmi leguntur, enunciata.

Dominus de celo descendens salutis bonum gratia, cantumque nouum super hanc canendum, noui uidelicet testamento. Cap. IX.

Psal. 143. **D**omine quid est homo, quod innotueristi ei: aut filius hominis, quod te putas eum? Domine inclina celos, & descend: tangere montes, & fumigabunt. Et progressus, adiungit: Deus canticum nouum catabit tibi. Hęc quoque cum proposito argumento esse confundit, sane ego putauerim. Cognitionem enim hominibus traditam Dei uerbi admirans, ipsam clementiam obstupefecit, propter sua quam infia diuinam suam naturam descendens, seq̄ ipsum naturali sua magnitudine & minorem efficiens, propria ipsius cognitione humanan genus dignum existimat. Itaque hoc loco orat, dicens: Domine inclina celos, & descend. At enim in decimo septimo Psalmo dictum est: Et inclinavit celos, & descendit, & caligo sub pedibus eius, & ascēdit super Cherubim, & uolauit, uolauit super pennas uentorum. In quibus uerbi ea qua ad ascensum spectant, quo de terra ad coelum se susluit, diuinat: quod autem descensum atque ascensum Dei uerbi, non quodam eius per locum transitus accipere oporteat, quandoquidē in hunc modū scriptura diuina tales eius dispensationes appellare conuenit, suo loco ociosius demonstrabimus. Oportet autem in his etiam noui Testamento mentionem facere, quod hominibus erat Christi aduentus conciliatoria: hoc sane nouum Testamento illud est, quod à Christo post uetus alterum omnibus gentibus traditum est. Proinde oraculum quod nunc in manibus est, sicut Dei canticum nouum cantabo tibi. Illud autem, Tangere montes & fumigabunt, uerbi significare, quod omnium simulariorum cultus sit incendiens, ad delendus qui apud antiquos in montibus maxime frequentabantur, deniq̄ etiam ipsi Iudei reprehendebantur, quod in omni monte excelso, ad imitationem externarum gentium, simulacula colerent.

Dei uerbum in terram missum, & breui tempore percurrentes uniuersos homines. Cap. X.

Isa. 147. **L**Auda Hierusalem Dominum, lauda Deum tuū Sion. Deinde paulus progressus ait: Qui emittit eloquium suum terra, uelociter curret sermo eius, conflat autem eum qui mittit, ab eo qui mittitur esse diversum. Ha bes igitur etiam hoc cloco, eum quidem qui mittit, supremum Deum: eum uero qui mittitur, sermonem: qui quum multa habeat nomina, nunc Sapientia, nunc Sermo, et interdum Deus, & alias Dominus in diuinis oraculis nō cupat: quod si attenderis, quemadmodum breuissimo tempore omnem terram orbem sermo doctrinā illius impleuerit, profectō uaticinij obstupefacentem, dicentis, Velociter curret sermo eius.

Dominus

Dominus de celo descendens, qui gentium, que prius illam non cognoverant dux exiit,

& à iudaica gente seipsum est auerurus. Cap. XII.

LOctus est David Domino uerba carminis huius. Deinde progressus ita ait: Et inclinauit celos, & descendit, & caligo sub pedibus eius, & suis renebras latibulum suum. Tum in fine eiudem carminis: Libera me, inquit, de contradictionibus populi: constitues me in caput gentium: populus quem non cognoui, seruuiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi, filii alii non rejiciuntur. Qui inclinauit celos, & descendit Deus, qui afflumptum sibi hominem inscendit (quem sanè hominem, nunc oraculum Cherubin nominat) uolauit cum eo sursum comitantibus, stipantibusque ipsum diuinis spiritibus, qui nunc ipsi quoque uentorum pennas appellantur: obscurè uero hęc, et in abscondito facta esse, per quædam arcana & latentia uerba significatur, ubi ait: Et posuit tenebras latibulum suum. Quæ uero sequuntur deinceps, afflumpia à Christo hominis naturæ consentanea sunt, & contradictionem qua aduersus illum facta est Iudei populi percipiunt, nec nō doctri na Christi ḡt̄ esse auctoritatas: ijdēm porrō uerbis similia inuenies in Psalmo decimo septimo, in quo quod nobis uisum ast, ante iam diximus.

Deo de celo descendens, & cum hominibus in terra habitans. Cap. XII.

3. Reg. 8.

ET nunc Domine Deus Israel confirmetur iam uerbum tuum, quod locutus es puer tuo David patri meo. Quoniam si uerē habitat Deum cum hominibus in terra, si coelum, & coelum coeli non capient te. Posita sunt eadem hęc ad uerbum item in Paralipomenis, siquidē ipsi David pollicitus fuerat Deus, excitaturum se de uentre ipsius regem, cuius patrem fore, ipse Deus dixerat: usq̄ adeō ut is qui nasceretur de semine Dauid, esset filius Dei nominandus, & solitus regni aeternum habiturus. Etenim hęc in secundo Regnorum per Nathan prophetam responda sunt ipsi Dauid, in hunc modum: Est enim quum compleat fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod erit ex uentre tuo, & parabo regnum eius. Ipse adificabit mihi domum in nomine meo, & erigā fedem eius usq̄ in sempiternum. Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. Eadem uero etiam in Paralipomenis similī modo dicta sunt. In Psalmo autem octogesimo octavo dictum est: Ipse inuocabit me, pater meus es tu, Deus meus, & susceptor salutis mea: & ego primogenitus ponā illum, exculsum præ regib. terræ in aeternum seruabo illi misericordiā meā, & testamentum meū fidele ipsi: & ponam in seculū fecili semē eius & fedē eius sicut dies coeli. Etrusus: Iurauit Dauid seruo meo usq̄ in seculū, præparabo semē tuum, & adificabo in generationem & generationem fedem tuam. Et rursus: Semel iurauit in sancto meo, si Dauid mentiar, semen tuum in seculū manet, & fedes eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in seculū. Porro quum eadem hęc etiam cētesimus tricelimus primus Psalmus commemoraret, ad Christum referit ea quae dicitur. Audiigitur hunc quoque psal. 6.

2. Paral. 6.

Memento Domine Dauid, & omnis mansuetudinis eius, sicut iurauit Dominus, uotum uouit Deo Iacob. Quibus post alia deinceps adiungit: Iurauit Dominus Dauid ueritatem, & non frufrabitur eam: de fructu uentris tui ponam super sedem tuam. Et paululum progressus deinceps, eum qui sit de fructu uentris Dauid suscitādus, planitus nominat, dicens: illuc producā cor nu Dauid, parauit lucernā Christo meo: inimicos eius induam confusione. Super ipsum autem effloresbit sanctificatio mea. Itaque hęc Salomon sapientissimus, quæ patri suo responsa fuerat, quā intellexit & nō ita parva esse, sed maiora quam ut natura hominis conuenire possent, Deoque potius accomodan-

danda quām sibi uidissetq; eī qui à Deo primogenitus nominaretur, qui è planè filius Dei diceretur futurus: ualde talibus promissis gauius est, & simul exoptauit confirmari ea quā ad hoc uaticinium pertinerent, nec non uenturum illum de quo prophetia loqueretur, primogenitum ac Dei filium interū illum appellans. Quocirca sic ait: Et nunc Domine Deus Israhel confirmet uerbum tuum quod locutus es puer tuo David patri meo: quoniam si uere habitabit Deus cum hominibus, si cōdūlū & cōlū celū non capient te?

De descensu a celo ad homines, ac de futura in aduentu eius iudice geniti reiectione, & possebarum omnium gentium adoptione. Cap. XIIII.

Micheæ 1. *A* Vdite populi omnes, & attendat terra, & omnes qui in ea sunt, & ecce Dominus Deus uester in testimonium, Dominus de domo sanctissima quoniam ecce Dominus, Dominus egreditur ex loco suo, & descendet super altitudines terræ, & commouebuntur montes subter eo, & ualles liquecent ut cera à facie ignis, & sicut aqua qua defertur in descensum: propter impietatem Iacob omnia hæc, & propter peccatum domus Israhel Nūc quoq; aperie Dominus Deus de celo descendens, deq; loco suo egredens, in ijs quæ proposita sunt nunciatur: erit autem hoc Dei uerbum, quod in ijs quæ prius dicta sunt, quum genitum sit, eum esse Deum ac Dominum, & omnia sub haibentem demonstrauimus. Locum autem eius non aberes, si celeste regnum esse dicas, glorioſam diuinitatem eius sedem, quam theologæ extollens Propheta plaliebat, ac dicebat, Sedes tua Deus in seculum seculi, super qua ipsum sedere tanquam unicum filium iussit pater illis uerbis. Se de à dextris meis. Nam hæc plane iam ante, ad unum Salvatorem nostrum Deum uerbum referenda est: plenum fecimus. Hunc igitur ipsum prefens oraculum canit egredientem de loco suo, descendensq; super altitudines terra. Porro autem quæ nam hæc sunt, id quod ipsa uerba sonant, montes Israhel & colles, de quibus innumerabiles prophetæ uaticinantes ipsaq; Hierusalem, & cum ea in oī Sion, in quo plurimum diuersatus est Saluator ac Dominus noster: nam fore talium altitudinum perditionem atque interitum, canit in ipso Christi descendens. Et sane constat, post Salvatorem nostrum aduentum, postq; ea quæ ludicri aduersus illum sunt aucti, uniuersa illa, quæ nuper dicta sunt, depopulata fuisse, & ad extremam solitudinem redacta esse: ueruntamen ludicra quoque gentis principes, & quod prius penes ipsos regnum stabat, nec non sacerdotium, & prima docentum fides, qui nunc montes figuratè nominantur, commouenda esse dici possunt in ipso Domini de celo aduentu: & hoc ipsum quidem finem suum contigisse, quis non tandem fateatur, post Salvatorem nostrum Iesum Christi tempora quum omnia illa uiderit poslit, non solum commota, sed etiam sublata de medio: ualles autem adhuc liquefientes erunt, qui pro Hierusalem, proq; mōte Sion, per omnē urbē constituti sunt eorum conuentus, plorantes ac lugentes, & qualis cera à facie ignis liquefētes, propter maxoris acclius ex celum, & ppiter loci patris solitudinem, & longā atq; annosam seruitutē. Alio præterea intellectu diuinum uerbi, super altitudines de celo accipi potest, q; utiq; nō in hiatis & cōvalibus, neq; in abiectis, atq; in humū spectabilibus animis & cogitationibus, sed in altius sublatis & sursum erectis uerari uel Montes sub scensurū. Qui uero concutiantur subter eos mōtes, ipsi illi utiq; erūt, ad quos Christo conadductus est à spiritu in tentaretur a diabolo, quo tempore aliump; illū cūfī. diabolus in montem excelsum ualde, & erat cum feris. Rursus etiā figura-

Matth. 4. 1er. Tali igitur figura dictum est, ipsum Domini super altitudines terra de Montes sub scensurū. Qui uero concutiantur subter eos mōtes, ipsi illi utiq; erūt, ad quos Christo conadductus est à spiritu in tentaretur a diabolo, quo tempore aliump; illū cūfī.

ratius mōtes accipiemus, illū simulacrum cultum, qui prius in montibus frequentabatur, & in ijs efficaciam sua offendentes, inuilibiles principatus ac potestates, quas non leuiter Salvatoris nostri cōcūsus commouitq; doctrina. Talum enim longam & ueterem cōtra homines potentiam, latenter deleuit diuinum illius uerbum, & mīstica, & omnem in efficiēdo fidem superans uis. Eadem uero ratione etiā liquefientes, ut cera à facie ignis ualles, demones erunt inferni, & circū terram uerstantes, aduersum quos ignē, qui nequitiam ipsorum cōbūrere, dirūtis, dicens: Ignem ueni mittere in terrā: & quid uolo, Lue. 12 si iam accusens est: quō igne correpti illi, quum inuisibili flāmē tormenta ferre non possint, de humanis corporibus recedebat, illudq; ipsum quo interim cohibebantur, atq; præ se ferabant magna uoce clamantes: Eia quid nobis & Matth. 9. tib; fili Dei: uenisti ante tempus torquere nos? nouimus te quis sis sanctus Dei. Hos igitur maximè uerberabat, hōtūq; principes auterebat, quoniam nō sati habentes quod reliquias nationes corrūpserint, corruptasq; in errorem cōpūlissent, quo deos plures colerent, antiquo etiam illi Dei populo, qui cit cūcīsionis usum seruabat, infideli cōoperant: huncq; auerstantes à Deo, omnis genitū impietatis implūcauerat. Quare etiam maximē de celo descendit Dominus, ex quo ait deinceps: Propter impietatem Iacob omnia hæc & propter peccatum domus Israhel. Ad hæc uerbi etiam de celo descendens causam deinceps exponit, ubi ipsius Iudaici populi impietates connumerantur: & ubi post impietates eū qui ipsos inualerat, interitū ac gentiū per totū orbem uocationē enunciatur. Propterea enim de celo in terra Dei uerbi profectum est. Sed uerba audi: Propter impietatem Iacob omnia hæc, & propter peccatum domus Israhel. Quæ impietas Iacobis nōnne Samaria? & quod peccatum ludat nōnne Hierusalem? et ponam Samariam in pomorū custodiā in agro, & in plantationem uineq; & detrahām in profundum lapides eius, & funda menta eius aperiā. Et adiungit: Descenderunt mala à Domino super portas Hierusalem, sonitus curruim & equitantium: Et rursus: Gloria filii Hierusalem, rade & tonde super filios delictatos tuos, dilata uiduitatem tuam sicut aquila: quoniam captivi ducti sunt ex te. Ad hæc: Sion quasi ager arabitur, & Hierusalem quasi pomorū custodia erit: & mons domus in lucum sylūx. Porro hæc Sion, & Hierusalem, & quod uocatur Mons domus, illa ipsa sunt, quæ prius significata sunt illi uerbi: Et commouebuntur montes subter eo, & ualles liquefient sicut cera à facie ignis, propter impietatem Iacob, & cetera. Nā propter impietates, quas cōtra ipsum gesserūt, illici nec sāne multo pōt, & mōtes, & qui in illis habitabant, depopulati sunt: incendiūq; atq; extremam solitudinem mons Sion pertulit & factus est mons domus Dei in lucum sylūx. Hæc enim in Domini de celo descensu ad illos uentura, p̄fens quoq; prophetia significat: quæ etiam euidentem exitum consecuta sunt post Salvatorem nostrum Iesum Christi aduentum. Quo si quicquā nostra quoq; historia ualeat, nostris ipsorum temporibus, illā antiquitus celebratā Sion iunctis bobus à Romanis uiris arati, oculis nostris in pīeximus, & ipsam Hierusalem (quemadmodum ipsum hoc ait oraculū) instar pomorū culto dia desertæ, ad extremam redactam solitudinem. Quæ quidem ob nihil aliud eis, quām propter impietates ipsarum, euenerē, propter quas etiam coleste uerbum de suo loco pro grexsum est. Ob alias uero causas, Dei uerbum de celo & descendisse, & super altitudines terra peruenisse, prius iā dictū est: utiq; ut qui olim extollebantur, & in sublime erigebantur aduersus cognitionem Dei montes, commouerentur subter eo contraria uidelicet potestates: quæ ante eius aduentum, uā cum reliquis hominibus, etiam gentem Hebraicā, & impietatis, & simulacrum cultū operationibus addixerānt, utq; prauitatem, qui ualles appellātur, propter ea quād in hiatis tenebris colis, & corporis

Samaria
Hierusalem
iupit.

corporum cauis diversantur, quasi cera à facie ignis liquefentes, ob uerbi di
uinī uit de hominibus fugerent. & alia uero preter eas esse potest causa, illa
quidem nō vulgaris, cur Dominus de celo descendenterit, quā oraculū iuxta
significat, ut omnes in orbe terra: gentes, demonibus pulsis, & spiritib. qui
principatū habebant concusis, ab antiqua sub illis & alpera, & immobility
rannide respantes, agnitionem supremi Dei reciperent. Quinetā ipsa hæc
in hunc modū eiusdem prophetia uoces, deinceps eadē ratione sub unam
sensus copulationē enunciavit: Et erit in nouissimis diebus manifestus mōs
Dominī, paratus in summitatibus montium, & extolleretur super colles, & se
stibunt ad eum populi. Et ibunt gentes multæ & dicent: Venite ascenda
mus in mótem Domini, & in Domī Dei locob. & ostender nobis uia eius,
& ambulabimus in semitis eius. De Sion enim exhibet lex, & uerbū Domini
de Hierusalē & iudicabit inter gētes. Talia sanē de uocatione gentium dicta
sunt, quæ quidē quo sensu accipienda sint, & quo pacto ipsa quoq; post Sal
uatoris nostri aduentū finem acceperint, per oīcum quis liberius discere po
terit cum ijs tamē cōcordans, qua iam exposita sunt. In ipso prophetia ex
ordio idem oraculum, non secus ac si ad salutem non iudaicæ gentis solum, sed
uniuersarū gentium, Domini ad homines descensus futurus esset, ad
omnes populos, ad omnia quæ sunt in terra clamat, dicens: Audite populo
mnes, & attēdat terra, & omnes qui in ea sunt. Testimonium uero quod cō
tra ipsum Dominum dictum est, quū esset passurus, ita significat, & erit Do
minus Deus uester in testimonio. Tunc deinceps idem propheta oratione
progressus, tanquā is qui ante iām docuisset ea que ad substantiā Dei uerbi,
eiusq; de celo descendunt pertinerēt, & tanquam si eius ad homines aduen
tus causas prædictissit, ordine deinceps futurū eiudē inter homines orum,
planeq; etiam ipsum locum in quo futurū erat ut nasceretur, indicat, dicens:
Et tu Bethleem domus Ephrata, nequaq; minima es, ut sis in milibus luda.
Ex te mihi egredietur qui preficit, ut sit in principem in Israhel: & exitus eius ab
initio, ex diebus seculi. Attende uero diligenter, quemadmodum eius qui
in Bethleem sū cōspicendus (est autem Bethleem Iudeæ locus) exitus di
cat defuper & à seculo existere, utpote qui principis de Bethleem progressu
ri, diuinam indicare uelit substantiæ antecelsionē propagationem & perfo
ratiæ. Si quis igitur est, qui oraculū referre possit ad alium quempia, ne cuncie
tur. Prodatis sanē hunc, quis nām si, sed si alius præter Salvatōrem nostrum l e
sum Christum inueniri nō potest, qui solus post talem prophetiā inde profe
ctus celebratur, quid tandem impediūt superest, ne una cū ipsa prophetia
ueritatem fuerit, quæ in unum illum suam dirigit prædictionē: nam sol
lus ille omnium, qui unquam txtiterit, ex eo Bethleem loco, de quo iam di
ctum est, manifeste post eius prophetiæ tempora, humanam subiens formā
progressus est, atq; illicò una cū eius aduentu ea quæ iam predicta fuerat,
completa sunt: itaq; euēstigio sine mora quæcunq; tristitia & infesta luda
genti predicta fuerat, euenerunt, ac rursus ceteris gentibus, oraculū conser
tanea, atq; ipse hic Salvator & Dominus noster de Bethleem progressus, eius
Israhel princeps, qui ad intelligentiam referunt declaratus est: quippe quū eo
nomine populus omnis, quicq; Deum & uidere, & pī colere affuetus sit,
appelletur. Et sanē inspice quemadmodum sua diuinæ antecedentiæ q
substantiæ exitus, ab initio & ex diebus seculi habere dicatur, quod quidē neu
tiquam hominis natura conueniat. Post hæc paululum progresla propheti
ca oratio, etiam nunc rursus ueteris legalis ritus circumscriptiōnem atq;
abolitionem subostendit ex persona populi, dicens: In quo comprehendam
Dominum; tenebo Deum meum altissimum? num comprehendam eum
in integris sacrificijs, in uitulis anniculis? num dabo primogenita ventris
mei

mei pro peccato animæ meæ: ex persona autem Del sic eis respondens ait: Quid Dei
Sūndicauerit tibi o homo, quid si bonum, & quid Dominus requirat a te, a nobis pos
nōne uifacias iudicium, & diligas misericordiam? & paratus sis ambula
repost Dominum Deum tuum: habes igitur hic quoq; in eo, de quo pro
phetæ loquuntur, Domini de celo ad homines descensu, plurima qua si
mul in eodem significantur, Iudæorum refectionem, exprobrationes scel
erum eorum, interitus regis ioforum ciuitatis, ritusq; Mosaici, qui apud eos
olim prius seruabatur, abrogationem, & econtrario ad gentes, pollicitatiō
nes bona, agnitionem Dei, nouum cultus diuini ritum, nouamq; legem,
ac uerbum quod de regione Iudæorum sit progressum, & in omnes gen
tes disseminandum, qua quidē cuiusmodi finem, & cuiusmodi rationis
exitum, post Salvatoris nostri Iesu Christi aduentum ostenderint, tibi con
templandum relinquo.

Qd uenient Dei uerbum, uenturum, neq; moratur canaretur à prophetis Cap. XIIII.

E T respondit mihi Dominus, & dixit: Scribe uisionem manifestè in ta
bella, ut perferuat qui legit ea, quoniam adhuc uisio ad tempus: et o
neatur ad uesperam, & non inuanum. Si tardius ueniet, expecta illum, quo
niam ueniens ueniet, & non morabitur. Si subtraxerit se, non bene sibi pla
cerat anima mea in eo: iustus autem ex fide mea uiuet. Etiam hoc loco palam
eum qui uenit, de quo propheta loquuntur, uenturum canit. Sed quis tan
dem hic sit, nisi qui supra innotuit, in illis uerbis. Benedicūs qui uenit in no
mine Domini, Deus Dominus & illuxit nobis: hunc uero tanquam eum
qui ipsum lumen fit, ad uesperam oriturum ait, in consummatione uideli
cer seculorum. Cui concordat etiam Zacharias, dicens: Ecce uerit Orieſt no
men ei, & subter eum orietur. Idem uero propheta etiam tempus significat,
dum adiungit illum: Ad uesperam erit lumen: si tardius ueniet, expecta illum,
pro quo Aquila sic reddidit: Si uero cunctabitur, accipe illum quoniam ue
niens ueniet, & non tardabit. De hoc autem meminit etiā ad Hebreos episto
la, ubi ait: Nolite igitur abidere confidentiam uestram, que magnam habet
renumerationē. Patientia enim uobis necessaria est, ut uoluntatem Dei fac
entes, reportetis promissionē. Adhuc enim modicū aliquantulumq; qui ue
turus est ueniet, & non tardabit: iustus autem ex fide mea uiuet, quod si sub
traxerit se, non bene sibi placet anima mea in eo. Et sanē sp̄c̄ta, quemadmo
dum quod à propheta obsecrū positum est, propterea quod per trajectio
nem prolatus sit, epistola in sensu planiorē transtulerit: uerba enim pro
phetæ sic se habent: Veniens ueniet, & non morabitur. Et adiungit: Si subtra
xerit se, non bene sibi placet anima mea in eo. Quod quidē dum ita cōin
guitur, facile referendum esse uideatur ad eum qui uenturus est, & non mora
bitur, at id quidē per quam absurdum. Qui enim fieri potest, ut illi accom
modetur quod dicitur, non placere sibi in eo animam suam, si deo sit ser
mo, sed diffinatio que apposita est, quum uerborum structuram mutauerit,
sensum coſeruauit. Nam post illud, Adhuc modicū aliquantulumq; qui
uenturus est ueniet, & non tardabit: continuo adiunxit illud, iustus autem
ex fide uiuet. Deinde illud quod in prophetia primum positum est, secundo
loco subiecit, ubi ait: Quod si subtraxerit se, non bene sibi placet anima mea
in eo. Quā enim semel oraculū ex ipsam prophetiā cecinerit, lucem omni
bus promissam gentibus per Christū ad uenit, aliquādō tandem & ad uesperā
orituram, & non frustrarum (sic enim pro eo quod est, & non inuanum,
Aquila est interpretatus) Deinde quod serū & ad uesperū futurus esset eius,
de quo propheta loquitur, aduentus, iudeo illis uerbis. Si tardius ueniet, expe
cta illum, uel si cunctabitur, accipe illum, quoniam ueniens ueniet, & non
tardabit